

Julia Walczak

UNIwersytet Śląski w Katowicach

julia.walczakk@wp.pl

Opresja społeczna oczami homoseksualnych kobiet w dyskursie literackiego feministycznego czasopisma lesbijskiego „Furia Pierwsza” (1997–2000)

Social oppression through the eyes of homosexual women in the discourse of the literary feminist lesbian magazine “Furia Pierwsza” [First Fury] (1997–2000)

ABSTRAKT

Celem artykułu jest rekonstrukcja narracji dotyczącej sytuacji społeczno-kulturowej polskich lesbijek, żyjących w latach 90. oraz zestawienie sposobu przedstawiania świata przez grupę mniejszościową z założeniami feministycznej teorii punktu widzenia. Analizie poddano zawartość literackiego feministycznego czasopisma lesbijskiego „Furia Pierwsza”, wydawanego w latach 1997-2000. Główny wniosek z badania: centrum opowieści o opresji stanowi podwójna świadomość marginalizowanej grupy, która wynika z indywidualnego przeżywania wykluczenia i kolektywnej walki z nim.

SŁOWA KLUCZOWE: PRASA LGBT, OPRESJA SPOŁECZNA, ANALIZA RAMOWA, NARRACJA

ABSTRACT

The aim of the article is to reconstruct the narrative concerning the socio-cultural situation of Polish lesbians living in the 1990s and to describe the way of presenting the world by a minority group based on the feminist point of view theory. The subject of the analysis was the discourse of the literary feminist lesbian magazine “Furia Pierwsza”, published in the years 1997-2000. The main conclusion: the center of the story of oppression is the double consciousness of the marginalized group, which results from the individual experience of exclusion and the collective struggle against it.

KEYWORDS: LGBT PRESS, SOCIAL OPRESSION, FRAMEWORK ANALYSIS, NARRATION

Walczak, J. (2024),
Opresja społeczna oczami
homoseksualnych kobiet
w dyskursie literackiego
feministycznego czasopisma
lesbijskiego „Furia Pierwsza”
(1997–2000),
com.press, 7(1), s. 42–65.

DOI: 10.51480/compress.2023.7-1.701

www.compress.edu.pl

WPROWADZENIE

„Lesbijek w Polsce nie ma, nie było i jak tak dalej pójdzie, nie będzie. A na pewno nie zaistnieją jako istoty z krwi i kości, mające swoją podmiotowość, swoją historię i swoje zwyczaje, czytelne dla reszty” – pisze Anna Gruszczyńska (2004, s. 229). Temat niewidzialności lub nieistnienia lesbijek był wielokrotnie podejmowany zarówno w kontekście braku ich obecności w sferze publicznej, jak i przeciwpublicznej (w przestrzeniach gejowsko-lesbijskiej¹ kontrkultury) (Szczęśniak, 2016, s. 36–37). W latach 80. i 90. XX wieku lesbijki pozostawały niewidoczne nie tylko dla ogółu społeczeństwa, ale też dla społeczności związanej z walką o prawa mniejszości. Początki rozwoju ruchu, datowane na lata 80., związane były przede wszystkim z działalnością homoseksualnych mężczyzn, zrzeszających się w nieoficjalnych organizacjach oraz podejmujących próby wydawania prasy mniejszościowej poza głównym obiegiem (Bielska, 2018, s. 58–76). Aktywizm homoseksualnych kobiet był rzadkością, co wpłynęło na nierównomierny kształt ruchu w latach 90. (Bielska, 2018, s. 58–76).

Transformacja ustrojowa umożliwiła rozpoczęcie oficjalnej działalności na rzecz osób homoseksualnych (pierwsza organizacja LGBT+, Stowarzyszenie Grup Lambda, powstała w 1990 roku) (Fiedotow, 2012). W tym okresie nastąpił również rozkwit prasy gejowskiej. Powstało wiele nowych pism, takich jak: „Men”, „Nowy Men”, „Inaczej” czy „Okey”. Nie narodziła się jednak prasa lesbijska. Chociaż niektóre tytuły („Inaczej”, „Interhom”) określały się jako czasopisma mniejszości seksualnych, w gruncie rzeczy dominowały w nich treści skierowane do homoseksualnych mężczyzn. Część z nich posiadała „strony dla dziewczyn”, jednak nie były one **głównymi adresatkami czasopism** (Szczęśniak, 2016, s. 36).

Kiedy zastanawiam się, czy w Polsce są lesbijki, z trudnością mogę uwierzyć, że tak. Wystarczy otworzyć którekolwiek z polskich pism zorientowanych homoseksualnie, aby zauważyć naszą nikłą obecność” – napisała anonimowa lesbijka w liście do redakcji pisma mniejszości seksualnych „Inaczej” (Inaczej, 1991, s. 19).

¹ Będę posługiwać się terminami: kultura gejowsko-lesbijska oraz ruch gejowsko-lesbijski, zamiast kultura/ruch LGBT+, ze względu na specyfikę omawianego okresu, w którym panowała bardzo niska świadomość dotycząca innych orientacji seksualnych oraz tożsamości płciowych, a także nie były one włączane w cele działań ruchu.

Mimo obiecującego rozkwitu czasopism gejowskich na polskim rynku długo nie pojawił się żaden tytuł prasowy, który byłby adresowany *stricte* do homoseksualnych kobiet (wyłączając lesbijskie magazyny pornograficzne, które nie są przedmiotem artykułu) (Struzik, 2012, s. 35–48). W takim kontekście społecznym powstało jedno z nielicznych pism tego typu: „Furia Pierwsza”, literackie feministyczne czasopismo lesbijskie. Miało charakter elitarny i nie było przeznaczone dla szerokiego grona odbiorców (Bielska, 2018, s. 65), stanowiło jednak jedną z pierwszych prób kreowania wspólnej lesbijskiej tożsamości w polskim kontekście.

Celem artykułu jest próba zrekonstruowania narracji dotyczącej sytuacji społeczno-kulturowej polskich lesbijek żyjących w latach 90. XX wieku oraz zestawienie sposobu przedstawiania świata przez grupę mniejszościową z założeniami feministycznej teorii punktu widzenia (Harding, 1991). Analiza będzie stanowiła istotny poznawczo wkład w nieeksplorowany dotąd obszar badawczy. Liczba polskich opracowań naukowych dotyczących mediów LGBT+ jest bardzo niewielka, natomiast media homoseksualnych kobiet są najczęściej zupełnie pomijane w dyskursie naukowym (prawdopodobnie dlatego, że stanowią bardzo ograniczoną niszę). Analiza tych środków przekazu może jednak dostarczyć wglądu w sposób myślenia i funkcjonowania marginalizowanej grupy w konkretnych kontekstach społecznych.

Aby zrekonstruować omawianą narrację, posłużono się metodą analizy ramowej (stanowiącej jedno z ognisk narratologii) (Kołodziej, 2018, s. 47). Badanie zostało przeprowadzone „ręcznie”, zgodnie z założeniami analizy tematycznej Matthew B. Milesa i A. Michaela Hubermana (Miles, Huberman, 1994). Metoda polega na identyfikowaniu tematów i wzorów podczas zapoznawania się z danymi, a następnie organizowaniu ich w zbiór kategorii analitycznych (Alhojailan, 2012). Procedura badawcza zostanie omówiona bardziej szczegółowo w części metodologicznej. Poszukiwano odpowiedzi na następujące pytania badawcze: 1. Jaki obraz rzeczywistości społecznej homoseksualnych kobiet, żyjących w latach 90., przedstawia „Furia Pierwsza”?; oraz 2. W jaki sposób dyskurs „Furii Pierwszej” obrazuje perspektywę opartą na doświadczeniu wykluczenia oraz perspektywę opartą na walce z opresorem? Głównym polem poszukiwań były dwie, zdefiniowane w części metodologicznej, ramy, które zostały wyróżnione na podstawie przytoczonej w artykule literatury: rama konfliktu oraz rama ludzkiego punktu widzenia (Semetko, Valkenburg, 2000).

FEMINISTYCZNA TEORIA PUNKTU WIDZENIA JAKO TEORETYCZNA PODSTAWA BADAŃ

Analiza narracji dotyczącej kobiet homoseksualnych została osadzona w koncepcji teorii punktu widzenia, postrzegającej grupy opresjonowane jako szczególnie istotne podmioty wiedzy (Harding, 1991). Podjęto taką decyzję ze względu na specyfikę grupy, której dotyczy analiza (podlegającej podwójnej marginalizacji) oraz badanego medium (którego misją było ukazywanie spojrzenia mniejszości). Perspektywa „klas podrzędnych” nie była w przeszłości włączana w dyskurs naukowy. Współcześnie jednak wielu badaczy zauważa potrzebę traktowania zmarginalizowanego spojrzenia jako źródła wiedzy opartego na doświadczeniu tych grup. Zgodnie z tym trendem feministyczna teoria punktu widzenia zaczęła być traktowana jako metodologiczna podstawa badań, prowadzonych na gruncie różnych dyscyplin (przede wszystkim w naukach społecznych oraz humanistycznych) (Cabrera, Belloso, Prieto, 2020, s. 307–318).

Główne założenia FST (*feminist standpoint theory*) wynikają z inspiracji marksistowską epistemologią. Dzieła Georga W. F. Hegla, Karola Marksa i Fryderka Engelsa dotyczące walki klasowej stanowiły ramę, którą zaadaptowano w celu podjęcia kwestii marginalizacji kobiet w dyskursie publicznym (Griffin, 2003, s. 487–488). Sandra Harding i Julia Wood uznają sposób, w jaki stłamszone grupy postrzegają rzeczywistość społeczną, za prawdziwie obiektywny (nazywany przez Harding mianem *strong objectivity*) (Harding, 1991, s. 138–163). Zgodnie z Hegłowską koncepcją relacji pana i niewolnika grupy te posiadają rozleglejszą wiedzę, związaną z dualnością przyjmowanych przez nie perspektyw (perspektywy opresji oraz perspektywy walki z opresorem) (Songin, 2011, s. 34). Według Julii Wood perspektywa grup podporządkowanych jest bardziej wiarygodna, ponieważ nie dążą one do utrzymywania i usprawiedliwiania *status quo* (McClish, Bacon, 2002). Podmiot podporządkowany ma dostęp do podwójnej świadomości, a jego usytuowanie sprawia, że uzyskiwana wiedza jest mniej zniekształcona niż w przypadku grup dominujących (Songin, 2011, s. 34).

Chociaż FST koncentruje się na doświadczeniu kobiet, znalazła również zastosowanie w badaniach dotyczących innych marginalizowanych grup społecznych, podejmujących temat rasy, klasowości czy seksualności (Harding, 2009). Można wnioskować, że oparcie struktury badań na FST ma potencjał, aby w innowacyjny sposób przedstawiać problemy i doświadczenia, a także sposoby konstruowania sensów i tożsamości przez wykluczoną

grupę. Prezentowana koncepcja wydaje się więc kluczem do analizy medium mniejszościowego. Literackie feministyczne czasopismo lesbijskie „Furia Pierwsza” przedstawia perspektywę grupy uciskanej ze względu na płeć oraz orientację seksualną. Redakcja pisma kreuje autonarrację oraz narrację na temat rzeczywistości społecznej homoseksualnych kobiet. Czasopismo stanowi tym samym przykład bezpośredniej próby wyrazu sposobu postrzegania rzeczywistości przez marginalizowaną grupę, co wprost wpisuje się w ramy przedstawianej teorii.

METODOLOGIA

Centralną kategorią braną pod uwagę w czasie tworzenia projektu badania było pojęcie „punktu widzenia”, rozumiane jako kategoria narracyjna. Chociaż badania nad narracją przynależą do tradycji humanistycznej, w ostatnich latach budzą coraz większe zainteresowanie badaczy nauk społecznych. Kategoria narracji, którą początkowo posługiwali się jedynie literaturoznawcy, uległa rozszerzeniu i zaczęła być stosowana również w analizach tekstów niefikcyjnych (Kulas, 2014). Jak pisze Katarzyna Rosner:

strukturalna analiza narracji [...] koncentrowała się nie na słownym tekście narracyjnym, lecz na ludzkiej zdolności do ujmowania rozwijających się w czasie sekwencji działań i zdarzeń (prawdziwych lub zmyślonych) w całościowe struktury znaczenia. Rozszerzenie pojęcia narracji z fikcji literackich na wszelkie relacje o zdarzeniach jest dobitnym świadectwem tego, że w tej tradycji badawczej realny czy zmyślony charakter zdarzeń, z których ją konstruowano, nie miał istotnego znaczenia (Rosner, 1999, s. 11).

Brak jednolitej procedury badawczej wymaga podjęcia decyzji co do stosowanych podejść, metod oraz technik. W przypadku niniejszej analizy wykorzystano jedno z ognisk narratologii, z którym związana jest tradycja medioznawcza: analizę ramową (Kołodziej, 2018). Za inicjatora teorii ramowej na gruncie nauk społecznych uważa się Ervinga Goffmana, który opisał tę koncepcję w 1974 roku w książce *Frame Analysis* (Wasilewski, 2018). *Frame* (rama) rozumiana jest w tym kontekście jako schemat interpretacyjny, dzięki któremu człowiek dokonuje kategoryzacji rzeczywistości. *Framing*,

jak pisze Stanisław Michalczyk, „można natomiast tłumaczyć jako «konstrukcję», «strukturę», «scenariusz», «obramowanie»” (Michalczyk, 2020, s. 95–97). Erving Goffman nie odnosił koncepcji ramowania do sposobu funkcjonowania mediów, ale do natury komunikacji interpersonalnej. Medioznawcze ujęcie teorii ramowej zakłada, że medialny obraz świata jest tworzony i odbierany z użyciem schematów myślowych oraz podlega interpretacji (Maćkiewicz, 2020). Ramy medialne kreowane są przez aktorów komunikowania (organizacje medialne, redakcje, dziennikarzy, elity polityczne itd.) często w celach perswazyjnych. Najczęściej identyfikowanymi przez badaczy ramami ogólnymi są: rama konfliktu (*conflict frame*), rama ludzkiego interesu/ludzkiego punktu widzenia (*human interest/human impact frame*), rama ekonomicznych konsekwencji (*economic consequences frame*), rama moralności (*morality frame*) i rama odpowiedzialności (*responsibility frame*) (Semetko, Valkenburg, 2000).

W celu rekonstrukcji narracji dotyczącej sytuacji społeczno-kulturowej polskich lesbijek, żyjących w latach 90. XX wieku, odtworzono ramy medialne, które były zgodne z koncepcją badania. Zastosowane zostało podejście synchroniczne, analizowano więc zestawienie ram funkcjonujących w konkretnym momencie w czasie, a nie ich ewolucję. Za jednostkę analizy przyjmowano zdania i frazy. Analiza bazująca na teorii ramowania poprowadzona została zgodnie z metodą dedukcyjną. W badanych tekstach poszukiwano zdefiniowanych uprzednio ram i zależności między nimi (Maćkiewicz, 2020). Proces zbierania i analizy danych był oparty na założeniach analizy tematycznej, stosowanej jako strategia optymalizacji badań jakościowych (Konecki, 2000). Model procesu analizy tematycznej, opracowany przez Matthew B. Milesa i A. Michaela Hubermana, składa się z trzech elementów: redukcji danych (*data reduction*), porządkowania danych (*data display*) i wyciągania wniosków (*conclusion drawing*) (Miles, Huberman, 1994, s. 12). W pierwszym etapie analizy badacz studiuje tekst linijka po linijce i identyfikuje istotne wzory i tematy. Generuje kody poprzez zaznaczanie istotnych fragmentów danych i opatrywanie ich etykietą, a następnie organizuje je w większe zbiory kategorii tematycznych. Etap porządkowania danych polega na zaprezentowaniu ich w skompresowanej i zorganizowanej postaci, ułatwiającej ich interpretację (np. w formie tabel, grafik, map kategorii, wykresów, cytatów) (Alhojailan, 2012, s. 40–45). Ostatnim elementem analizy jest konceptualizacja oparta na wnioskowaniu i budowaniu spójnej struktury teoretycznej (w powiązaniu z teoretycznymi ramami badania) (Miles, Huberman, 1994, s. 10–12).

W celu analizy wyselekcjonowano oraz zdefiniowano dwie ramy medialne, których wyznaczników poszukiwano w badanych tekstach: ramę konfliktu oraz ramę ludzkiego punktu widzenia. Wymienione schematy przedstawiania rzeczywistości odpowiadały kolejno perspektywie opartej na walce i perspektywie opartej na doświadczaniu opresji. Rama konfliktu jest jedną z najczęściej opisywanych ram medialnych. Wydarzenie lub problem przedstawiany jest w tym wypadku w kontekście konfliktu, różnicy zdań czy sporu, a w tekście istotną rolę odgrywa metaforyka wojenna (Brzoza-Kolorz, 2020). Pole poszukiwań wyznaczono na podstawie pytań, które według Holli Sementko i Patti M. Valkenburg (Semetko, Valkenburg, 2000) identyfikowały wyznaczniki tej ramy oraz pozostałej literatury przedmiotu. Poszukiwano fragmentów tekstu, które: 1) opisywały różnice zdań, niezgodę lub konflikty (zewnętrzne – z grupami i osobami spoza społeczności homoseksualnych kobiet oraz wewnętrzne); 2) ukazywały dwie lub więcej stron danego problemu; 3) zawierały metafory zaczerpnięte z języka wojennego (np. sformułowania dotyczące walki, wojny, zwycięzców, przegranych). Rama ludzkiego punktu widzenia odnosi się do emocjonalnej części przekazu, w której wydarzenie lub problem pokazywane są z perspektywy jednostek lub grup (Semetko, Valkenburg, 2000, s. 95–96). Pole poszukiwań, tak samo jak w przypadku ramy konfliktu, wyznaczono na podstawie procedury badawczej Holli Sementko i Patti M. Valkenburg (Semetko, Valkenburg, 2000, s. 100–101). Poszukiwano fragmentów tekstu, które: 1) przedstawiały ludzkie doświadczenia (bezpośrednio poprzez cytaty, a także poprzez opisy jednostkowych przeżyć); 2) wyraźnie podkreślały sposób, w jaki opresja społeczna dotyka jednostki lub całą grupę homoseksualnych kobiet; 3) były formułowane z użyciem przymiotników mogących wywoływać empatię, współczucie, troskę, sympatię.

Ze względu na niewielką liczbę wydań (osiem) zdecydowałam się objąć próbą badawczą wszystkie numery pisma. Za kryterium doboru tekstów przyjęto ich tematykę. Do analizy wybrano 27 tekstów, które bezpośrednio traktowały o sytuacji społeczno-kulturowej homoseksualnych kobiet (eseje, artykuły) lub robiły to pośrednio, akcentując społeczno-kulturowe tło bycia lesbijką (recenzje, eseje literackie). W próbie znalazło się 14 tekstów odredakcyjnych oraz 13 tekstów przedrukowanych, które odzwierciedlały politykę redakcji.

MEDIA LESBIJSKIE W POLSCE

Media LGBT+ (a w szczególności media nieheteronormatywnych kobiet) rzadko stają się w Polsce przedmiotem badań. Istniejące źródła stanowią najczęściej część większych opracowań dotyczących historii ruchu *queer* i zawierają głównie opisy prasy gejowskiej z okresu lat 80. i 90. XX wieku. Wątek mediów nieheteronormatywnych pojawiał się między innymi w pracach: Katarzyny Adamskiej (1998), Agaty Fiedotow (2012), Beaty Bielskiej (2018), Magdy Szczęśniak (2016) czy Krzysztofa Tomasika (2018). Na uwagę zasługuje również książka Łukasza Szulca *Transnational Homosexuals in Communist Poland: Cross-Border Flows in Gay and Lesbian Magazines*, która stanowi najdokładniejsze do tej pory studium gejowskich fanzinów z okresu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej.

W literaturze przedmiotu wzmianki na temat prasy lesbijskiej ograniczają się zazwyczaj do wskazania „Furii Pierwszej” jako przykładu tego typu tytułów oraz podkreślenia ich znikomej ilości. Czasopismo jest szerzej opisywane przez Bernadettę Darską w pracach *Czas Fem. Przewodnik po prasie feministycznej i tematach kobiecych w czasopismach kulturalnych po 1989 roku* (2008) i *Głosy kobiet. Prasa feministyczna po roku 1989 wobec tożsamości i dyskursu* (2009). W żadnym poznanym przeze mnie opracowaniu nie znalazłam natomiast informacji o „Fioletowym Pulsie”², którego pierwszy numer ukazał się w 1994 roku, czyli trzy lata przed pierwszym wydaniem „Furii Pierwszej”. „Fioletowy Puls» to jedyne piśmko w tym kraju przeznaczone wyłącznie dla lesbijek” (Inicjatywa Gdańska, 1994) – pisała o sobie redakcja w 1994 roku. Podtytuł pisma brzmiał „Biuletyn dla gej-dziewczyn Inicjatywy Gdańskiej”. Wydawane było nieregularnie w latach 1994–1995, w którym to czasie ukazały się cztery jego numery: w lipcu 1994, grudniu 1994, lipcu 1995 i grudniu 1995 (Archiwum Lambda Warszawa). Biuletyn składał się z 8 do 10 stron. Na jego łamach pojawiały się teksty o charakterze informacyjnym (m.in. w segmencie „Fioletowy Always Donosi”, gdzie znajdowały się krótkie newsy związane z życiem homoseksualnych kobiet), opiniotwórczym i poradniczym (m.in. w rubryce „Nasze Kosmetyki”), a także kobieca poezja (w rubryce „Od Poezji do Miłości”). Stałym elementem pisma był również segment „Podniecają, Fascynują, Szokują”, który został poświęcony sławnym kobietom mogącym stanowić dla czytelniczek obiekt fascynacji. Biuletyn dystrybuowany był drogą pocztową w zamian za symboliczny datek

² Wszystkie numery biuletynu dostępne są w archiwum Lambdy Warszawa „Queerstoria”, https://queerstoria.pl/?s=fioletowy+puls&post_type=zbiory&datafrom=&datato=&tax=&disallow=.

na rzecz organizacji, a czytelniczki były zachęcane do współtworzenia pisma i przysyłania własnych tekstów i materiałów.

W świadomości badaczy to jednak „Furia Pierwsza” pozostaje pionierskim pismem lesbijskim w Polsce. Publikacja wydawana była w latach 1997–2000 przez OLA Archiwum (Ogólnopolskie Feministyczne Archiwum Lesbijskie) (Struzik, 2012, s.44). Na rynku ukazało się osiem numerów pisma, po jednym w 1997 i 1998 roku, dwa numery w 1999 roku, numer podwójny na przełomie 1999/2000 roku oraz trzy numery w 2000 roku (Darska, 2005, s. 28–30). Dystrybuowane było w środowiskach feministycznych i lesbijskich, wydawca nigdy nie skorzystał z tradycyjnych kanałów dystrybucji (Fratczak, 2012, s. 165–166). Nie tylko środowiskowy, ale także elitarny charakter pisma sprawiał, że grupa jego odbiorców była ograniczona. Publikowano w nim tradycyjne teksty dotyczące feminizmu lesbijskiego (np. Simone de Beauvoir, Adrienne Rich czy Charlotte Bunch), eseje na temat społecznego kontekstu nieheteronormatywności, a także recenzje, eseje literackie, fragmenty prozy i teksty wpisujące się w nurt *lesbian studies*. Chociaż „Furia Pierwsza” nie miała szans na zaistnienie w głównym nurcie kultury, stała się forum ekspresji wykluczonej społecznie grupy i umożliwiła rozpoczęcie dyskusji na temat społecznej niewidzialności nieheteroseksualnych kobiet (Darska, 2005, s. 28–30). Główne motto publikacji brzmiało: „Nieprzemilczanie własnej egzystencji umożliwia jej widzialność”. Każdy kolejny numer rozpoczynał się niezmiennym manifestem redakcji, za którym stał główny ideowy cel pisma: przeciwdziałanie niewidzialności homoseksualnych kobiet w przestrzeni publicznej (Struzik, 2012, s. 44).

Furia gdy:

Ilekoć mowa o kobietach i ich prawach, nigdy o lesbijkach.

Ilekoć mowa o lesbijkach, tylekoć są one przedstawiane skrajnie stereotypowo lub co najwyżej „pobłażliwie”.

Ilekoć mowa o lesbijkach, tylekoć oburzenia i „współczucia”.

Ilekoć mowa o lesbijkach, nigdy o lesbianizmie.

Ilekoć mowa o feminizmie nigdy o feminizmie lesbijskim.

Furia będzie zawierała teksty, które traktują lesbianizm i problematykę relacji między kobietami w sposób poważny i wszechstronny.

Nieprzemilczanie własnej egzystencji umożliwia jej widzialność.

Próbie kontynuacji „Furii Pierwszej” podjęła w 2009 roku Fundacja Feminoteka. „Nareszcie! – znowu mamy «Furię» i nie zawahamy się jej użyć”(kobiety-kobietom.com) – pisała Anna Laszczuk, redaktor naczelna

nowego pisma feministyczno-lesbijskiego, które miało stać się przestrzenią dla nieheteronormatywnych kobiet i osób queerowych. Po pierwszym numerze pod hasłem „Reaktywacja” ukazały się jeszcze cztery, ostatni w 2012 roku (Biblioteka Narodowa).

Wraz z rozpowszechnieniem się internetu zaczęły pojawiać się serwisy przeznaczone dla osób nieheteronormatywnych. Stworzenie pełnej listy stron wydaje się jednak niemożliwe ze względu na wysoki stopień ich rozproszenia oraz brak trwałości informacji w sieci. Największy sukces osiągnął, funkcjonujący do dzisiaj, portal Inna Strona (obecnie pod nazwą Queer.pl), który jest jednocześnie najstarszym z tego typu portali. Został założony w 1996 roku przez twórcę grupy Queermedia.pl, Radosława Oliwę (*Encyklopedia LGBT*). Podobnie jak w przypadku tradycyjnych mediów nieheteronormatywnych, również w kategorii portali internetowych największą grupę stanowią te skierowane do homoseksualnych mężczyzn, ewentualnie do całej społeczności. *Encyklopedia LGBT* wymienia trzy strony lesbijskie: bezz.pl, W Stronę Kobiet oraz Kobiety-kobietom.pl. Pierwsze dwa portale zawiesiły swoją działalność, nie pozostawiając po sobie śladu w sieci internetowej. Na stronie Kobiety-kobietom.pl można odnaleźć również wzmiankę o dwóch, również nieistniejących już, serwisach: Lesbijka.org oraz Lespoty (kobiety-kobietom.com). Strona internetowa Kobiety-kobietom funkcjonuje od 2001 roku i spełnia funkcję portalu informacyjnego oraz społecznościowego. Oprócz lektury artykułów, umożliwia założenie własnego profilu, bloga oraz komunikację pomiędzy użytkownikami poprzez czat oraz na forum.

FURIE JAKO TWÓRCZYNIĘ OPowieści

Podjęcie narratologiczne przekłada akcent badawczy na pozycję narratora, dokonującego rekonstrukcji rzeczywistości. Twórca narracji posługuje się określonymi narzędziami (również ramami medialnymi), aby osiągnąć wyznaczony cel. Narrator opowieści na temat opresji homoseksualnych kobiet ma charakter zbiorowy, jako że „Furia Pierwsza” przyjmuje punkt widzenia grupy o pewnych ukonstytuowanych cechach. Wymaga tego również rodzaj opowieści, która przyjmuje formę „opowieści o sobie”, „historii życia grupy” (Kołodziej, 2018, s. 57). Cechuje ją ideologiczne zabarwienie ukierunkowane na budowanie polityki tożsamościowej. Jak pisze Małgorzata Czermińska (2003, s. 11–27): „Wyraziście zarysowanie antropologicznego punktu widzenia

najłatwiej zaobserwować wtedy, gdy wypowiedź narracyjna powstaje w sytuacji zetknięcia się różnych kręgów kulturowych”. Źródłem tożsamości zbiorowej (społecznej, kulturowej) jest przynależność do różnych kategorii społecznych (opartych na odrębności cech i systemów wartości). Stanowi ona podłoże przekonania o własnej odmienności (Suchocka, Królikowska, 2014). Kategorie „swój” i „obcy” stanowią podstawę porządkowania świata społecznego nie tylko w przypadku różnych grup etnicznych. Społeczność LGBT+ posiada status mniejszości kulturowej (co szeroko opisuje Dorota Majka-Rostek [2002]), której tradycja i system wartości stoją w sprzeczności ze społecznymi normami. Osoby nieheteronormatywne funkcjonują w dyskursie publicznym jako element niepasujący do ładu społecznego. Pełnią funkcję Innego, ponieważ podkreślają swoją odrębność indywidualną i grupową (Bieńko, 2021).

Tożsamość kulturowa narratorek przyjmuje formę złożoną. Pozostają one częścią dwóch wspólnot ideologicznych: feministycznej oraz lesbijskiej. Utrudnia to przypisanie relacji między nadawcą a adresatami do jednej spójnej kategorii (Swój o Swoim do Innych; Swój o tym, co inne, do Swoich; Swój o tym, co inne, do Innych) (Czermińska, 2003). Narracja prowadzona jest w sposób problemowy i opowiada historię konfliktu kulturowego Swojego z Obcym. Ze względu na sposób dystrybucji czasopisma czytelnik z założenia jest częścią przynajmniej jednego z wymienianych kręgów kulturowych. Można w tym przypadku zakładać pewien stopień wspólnoty nadawcy z czytelnikami. Relacje te można więc skondensować do formy: Swój o wojnie między swoim a Innym do częściowo Swoich, częściowo Innych.

Klucz do zrozumienia istoty postaci narratorki znajduje się w samym tytule czasopisma. Furia jest jednym z leksemów oznaczających gniew o nasilonej intensywności (Czapiga, 2018). To „stan psychiczny człowieka niepanującego nad sobą, ogarniętego wielką namiętnością, wielkim gniewem, wielką radością, stan wielkiego podniecenia; szaleństwo” (Czapiga, 2018, s. 30). Znaczenie to koreluje więc nie tylko z wściekłością, ale również ze stanem wysokiego pobudzenia i aktywności, których źródło stanowi ów gniew. Narratorkami jest grupa lesbijek-feministek, którą do działania stymuluje nieustannie odczuwane napięcie. Znajduje się ona przez to „w ustawicznym stanie wojny”. Prowadzącą narrację grupę można określić mianem współczesnych Furii, powołując się na analogię do trzech rzymskich bogiń zemsty, noszących imiona: Alekto (Niestrudzona), Tysyfone (Mścicielka) oraz Megera (Wroga) (Berson, 1999–2000, s. 76).

Historia Furii to historia silnych, potężnych kobiet, rozgniewanych mścicielek matkobójstwa i obrończyni kobiet [...] Tak jak dziś lesbijki były przeklęte i budziły trwogę (Berson, 1999–2000, s. 76).

Twórcynie opowieści podkreślają swoją siłę i nieustępliwość, odwagę oraz gotowość do walki („Powstałyśmy, by walczyć”; „Lesbijka jest w stanie buntu”; „czuje się ona [lesbijka – przyp. aut.] jeszcze istotą walczącą”; „Lesbianizm był opisywany jako rebelia, [...] sprawa buntu czy oporu wobec patriarchy”; „Nasze pismo nazwałyśmy Furia, ponieważ jesteśmy równie rozgniewane”). Traktują gniew jako podstawę rodzącej się tożsamości homoseksualnej kobiety („Czym jest lesbijka? Lesbijka jest wściekłością wszystkich kobiet skondensowaną aż do momentu eksplozji”). Furie stanowią archetyp niezależnej i silnej kobiety, niezrozumianej i potępianej za swoją organiczną i uzasadnioną złość. To wiedźmy i wojowniczkę, akceptujące swoją odmienną naturę i walczące o lepszą przyszłość.

Z NAMI CZY PRZECIW NAM? RELACJE Z AKTORAMI W PERSPEKTYWIE KONFLIKTU

Centrum opowieści stanowią przede wszystkim elementy dynamiczne, czyli postaci oraz ich działania (Kołodziej, 2017, s. 6). Charakter narratorek „Furii Pierwszej” prowokuje wysokie natężenie perspektywy konfliktu, która objawia się użyciem terminologii wojennej oraz częstym podkreśleniem sporów, pól niezgody, różnicy zdań oraz wrogości pomiędzy podmiotami opowieści. Narracja prowadzona z użyciem ramy konfliktu skupia się przede wszystkim na perspektywie grupy i jej politycznych interesach. Furie z założenia są istotami mściwymi i targanymi gniewem, a internalizowana postawa agresora (walki) powoduje, że konflikt staje się podstawą właściwie każdej interakcji z Innym.

Antybohaterowie opowieści przyjmują najczęściej formę zbiorowości (rzadziej jednostek), postrzeganych jako jednorodnie w swoich opiniach i działaniach. Czarne charaktery „Furii Pierwszej” można podzielić na trzy podstawowe kategorie: grupy wrogie, grupy pozornie przychylne oraz grupy nieświadome. Grupy wrogie charakteryzuje wyraźnie negatywny stosunek do homoseksualnych kobiet. Są one bezpośrednim źródłem ich opresji,

a nawet prześladowań. W przekonaniu wrogich grup kobiety homoseksualne są niebezpiecznym Obcym, który penetruje ich system społeczny zdeprawowanymi i grzesznymi czynami. Działania tej grupy wynikają z autentycznego lęku i wrogości oraz głęboko zinternalizowanych przekonań dotyczących dobra i zła.

Tabela 1. Charakterystyka antybohaterów opowieści o opresji homoseksualnych kobiet

Wyszczególnienie	Grupy wrogie	Grupy pozornie przychylne	Grupy nieświadome
Sposób postrzegania	homoseksualne kobiety jako zagrażający Obcy, utożsamiany z grzechem i anormalnością	homoseksualne kobiety jako przeszkoda w drodze do własnego celu (ewentualnie środek do celu)	seksualność ujmowana w sposób jednostkowy (prywatny), a nie w kategoriach politycznych
Podejmowane działania	zachowania represyjne – upokarzające traktowanie, obłożenie systemem sankcji, ostracyzm społeczny, przemoc i dyskryminacja; zachowania ignoranckie – posługiwanie się stereotypami, niechęć społeczna, podawanie w wątpliwość naturalności homoseksualności; zachowania związane z nakazem milczenia – cenzura i niszczenie tradycji lesbijskiej, ukrywanie związków między kobietami, zaprzeczanie istnieniu historii lesbijskiej; wspieranie patriarchalnego systemu – reguła przymusowej heteroseksualności, narzucanie w procesie socjalizacji tradycyjnych ról społecznych (kobiety i mężczyźni)	zachowania ignoranckie – powielanie heterocentrycznych założeń, redukowanie doświadczeń do jednej przepisowej wizji, używanie terminologii współczucia, używanie stygmatyzujących określeń; zachowania związane z nakazem milczenia – omijanie tematu homoseksualnych kobiet, brak chęci zapewnienia im bezpiecznej przestrzeni; ukryta ekspresja niechęci i uprzedzeń – zabiegi stygmatyzujące inność pod pozorami tworzenia liberalnej przestrzeni, uwypuklanie różnic, segregacja osób homoseksualnych na akceptowane i nieakceptowane; polityka pozornego włączenia (pomijanie istotnych różnic pomiędzy tożsamościami, nadmierne skupianie się na interesach homoseksualnych mężczyzn)	zachowania związane z nakazem milczenia – ukrywanie się jako rozsądna taktyka przetrwania, osłabione pragnienie ujawnienia się i walki; brak czynnego udziału w ruchu – brak podejmowania aktywności na rzecz środowiska, unikanie sytuacji konfliktogennych; buntowanie się wobec prób tworzenia ideologii – negowanie aktywizmu, nieufność w stosunku do lesbianizmu
Powody podejmowanych działań	zinternalizowane normy społeczne i religijne, postrzeganie homoseksualnych kobiet jako zagrożenia, niezrozumienie, wiedza oparta wyłącznie na stereotypach	szacowanie możliwych kosztów działania wspierającego, brak wiedzy, niechęć do dzielenia się ograniczonymi zasobami, traktowanie homoseksualnych kobiet jako źródła zysku i rozrywki, chęć tłumienia kontrowersji	brak świadomości społecznej i politycznej, niepostrzeganie siebie w kategoriach przynależności do grupy
Zbiorowości wchodzące w skład	heteroseksualni mężczyźni i kobiety (działający w ramach systemu patriarchalnego), Kościół katolicki, media konserwatywne, część polityków i liderów opinii	feministki nielesbijk, organizacje kobiece, liderzy ruchu gejowskiego, teoretycy <i>queer</i> , media liberalne	lesbijk nieświadome

Źródło: opracowanie własne

Grupy pozornie przychylne dzielą z Furiami pewne uniwersalne wartości. Są częścią wspólnoty kobiecej, feministycznej, nieheteronormatywnej lub podzielają liberalny światopogląd. Zachowania dyskryminacyjne mają często ukryty charakter i nie są spójne z oficjalną doktryną grupy. Motywacje do podejmowanych zachowań nie wynikają z organicznych przekonań, ale są ukierunkowane na cel (w przeciwieństwie do zachowań grup wrogich, które są ukierunkowane na emocje). Grupy te traktują własne ambicje priorytetowo i nie są skłonne do poświęcania swoich ograniczonych zasobów mniejszości („nie fair jest żądać od nas, abyśmy wydawały tę odrobinę posiadanych pieniędzy na walkę o prawa jakiejś marginalnej grupy”³). Decydują o sposobach działania za pomocą rachunku zysków i strat. W tej kategorii wyjątkowym podmiotem są media liberalne, dla których homoseksualne kobiety stają się źródłem korzyści. Narratorki „Furii Pierwszej” opisują rolę lesbijek z punktu widzenia mediów jako „maskotkę głównego nurtu”; „show”; „posmak egzotyki”; „poprzebierane monstra”; „interesującego innego”.

Jedynym zadaniem, jakie miały spełnić było zaprezentowanie czegoś niecodziennego i nieoczekiwanego na ekranie. W dobie pogoni za sensacją, typową dla taniej, jarmarcznej rozrywki, jaką jest telewizja [...] pokazanie twarzy lesbijek było właśnie tą atrakcją, oczekiwaną przez szeroką publiczność (Stefaniuk, 2000, s. 10).

Wszystkie grupy pozornie przychylne są przez narratorki ujmowane w kategoriach ogromnych rozczarowań, zdrady i wykorzystania. Są dla homoseksualnych kobiet szansą na dotarcie do głównego nurtu kultury, jednak je tej szansy pozbawiają, działając wbrew własnym ideologicznym deklaracjom. Relacja narratorek z tymi podmiotami jest więc pełna nieufności, żalu i pretensji, co odzwierciedlają poniższe cytaty:

Do jakiej grupy przynależymy i która społeczność będzie bronić naszych praw, gdy będą one naruszane? Organizacje kobiece nie są zbyt chętne, by nam pomagać, uważając, że to problem, którym powinny zająć się grupy homoseksualne, zaś te będą uważały, że to kwestia, którą powinny poruszyć organizacje kobiet (Anderson, 1999 s. 33).

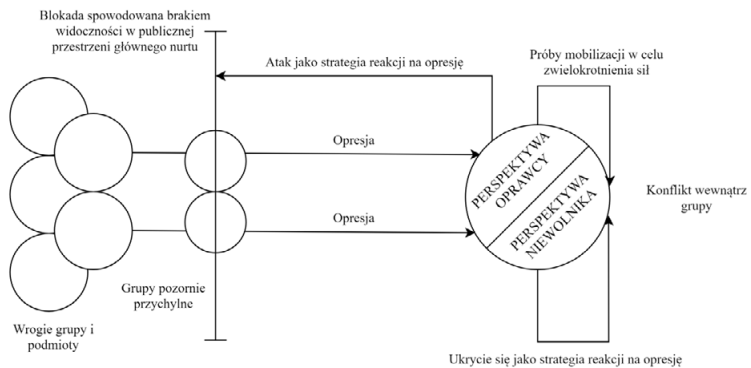
Postępuje tak, jak wiele innych organizacji kobiecych. Udaje, że wszystko jest w porządku, zamazując obecność lesbijek, ukrywając

³ S. Wadhwa, *Inne skłonności. Lesbijki w Indiach*, „Furia Pierwsza” 1997, nr 1, s. 21.

je w sferze prywatnej, ale nie dostrzegając ich w obszarze publicznym, w którym działają. Czy rzeczywiście ta liczna rzesza kobiet pracujących i nierzadko kierujących wieloma programami w polskich organizacjach pozarządowych, lesbijskich, lesbijsko-gejowskich, kobiecych, feministycznych [...] nie może oczekiwać innego traktowania i poważnego komentarza? (Stefaniuk, 2000. s. 9).

Nawet w instytucjach powstałych z inspiracji feministycznych – takich jak schroniska dla kobiet maltretowanych i studia kobiece [...] – wyrzuca się z pracy lesbijki nie ukrywające swej tożsamości, zaś inne ostrzega się, by się nie ujawniały (Rich, 1999–2000, s. 92).

Ilustracja 1. Opresja homoseksualnych kobiet z perspektywy grupy przez pryzmat ramy konfliktu

Źródło: opracowanie własne

Blokada powstała wskutek braku widzialności homoseksualnych kobiet skutecznie powstrzymuje ataki Furii. Dotarcie do publicznej przestrzeni głównego nurtu uniemożliwiają przede wszystkim grupy pozornie przychylne (które milczą na temat homoseksualnych kobiet oraz nie amortyzują opresji, której źródłem są wrogie grupy) oraz grupy nieświadome (czyli lesbijki, które nie identyfikują się z ruchem wyzwolenia kobiet). Stanowią one tę część grupy homoseksualnych kobiet, która za punkt odniesienia przyjęła przede wszystkim perspektywę niewolnika (zamiast agresora). W „Furii Pierwszej” nazywane są między innymi „miałkami intelektualnie” (Mizielnińska, 1997, s. 42).

STRATEGIE MILITARNE – METAFORYKA WOJENNA W „FURII PIERWSZEJ”

Używanie ramy konfliktu do opisu problemów społeczno-politycznych jest narzędziem wykorzystywanym w celach perswazyjnych. Podstawową funkcją metaforyki wojennej w dyskursie publicznym jest wzbudzenie strachu poprzez hiperbolizację zagrożenia (Flusberg i in., 2018). Emocja ta może zadziałać zarówno motywująco (sprawiając, że problematyka zostanie lepiej zapamiętana, stymulując do zmiany zachowań), jak i demotywujuco (powodując panikę, sprowadzając jednostki dotknięte problemem do roli „pola bitwy”) (Flusberg i in., 2018).

Celem narratorek „Furii Pierwszej” jest przede wszystkim motywacja grup nieświadomych i pozornie przychylnych do zmiany zachowań i aktywnego włączenia się w ruch wyzwolenczy. Stosowana w tej intencji retoryka wojenna przyjmuje trzy formy o różnej intensywności. Najbardziej agresywnym słownictwem cechuje się kategoria „przeciwstawiania się patriarchatowi”. Lesbianizm opisywany jest jako rodzaj broni politycznej, a życie lesbijki jako ustawiczny stan wojny. Motywację do walki stanowi wściekłość, niezgoda i bunt przeciwko męskim wartościom („taka droga życia stanowi wybór polityczny, bezpośredni lub pośredni atak na męskie uzurpowane prawo do posiadania kobiety, jej ciała i usług – «akt oporu»”; „lesbianizm grozi męskiej supremacji [...] jest zdolny rozwalić seksistowski, rasistowski, kapitalistyczny, imperialistyczny system” [Bunch, 1999–2000, s. 79]).

Tabela 2. Charakterystyka strategii politycznych wykorzystywanych w ramie konfliktu

Wyszczególnienie	Walka o prawa	Przeciwstawianie się patriarchatowi	Manifestacja siły wspólnoty
Przedmiot walki	podstawowe prawa człowieka, możliwość spełniania potrzeb	obalenie patriarchalnego systemu	zjednoczenie wszystkich kobiet
Wróg	prawo i instytucje	patriarchalny system ucisku, mężczyźni	brak spójności środowiska
Motywacja do walki	brak możliwości spełnienia podstawowych potrzeb	wewnętrzna niezgoda i bunt przeciwko męskiej agresji i normom społecznym	chęć ekspresji tożsamości, przynależności, zjednoczenia się w walce
Użycie metaforyki wojennej	średnie natężenie i stopień agresji (walka, konflikt)	najwyższe natężenie i stopień agresji (wojna, bunt, rebelia, atak, zbrojna agresja, akt oporu)	słabe natężenie i stopień agresji (zwycięstwo, siła miłości, ekspresja gniewu)

Źródło: opracowanie własne

„Walkę o prawa” można byłoby nazwać również strategią „legalną”. Według tej retoryki podstawowymi przeszkodami stojącymi na drodze do spełnienia potrzeb są prawo i instytucje. Stosunkowo rzadziej używane jest słownictwo

kojarzące się z wojną. Charakterystyczna dla tej strategii jest konstrukcja „walka o...” (o prawo do miłości, polityczne prawa i publiczną widzialność, otwartą, bezpieczną przestrzeń, wolną od dyskryminacji), zamiast „walka z...”. Akcent wypowiedzi położony jest przede wszystkim na konflikt i różnicę zdań. Przeciwnik nie przyjmuje osobowej formy, a motywacją do działania jest brak możliwości spełnienia podstawowych potrzeb.

„Manifestacja siły wspólnoty” stanowi podstawę dwóch poprzednich strategii działania. Wspiera podstawowy cel narratora, jakim jest mobilizacja. Istotą tego punktu widzenia jest podkreślanie siły kobiet i kobiet homoseksualnych („nie jesteśmy same. Pamiętajcie, na świecie są miliony lesbijek i razem stanowimy ogromną siłę” [International Lesbian Information Service, 1999, s. 52]; „Tylko kobiety mogą dać każdej nowy sens jej samej, czyli tę tożsamość, którą wytworzymy w zgodzie ze sobą, a nie w relacji do mężczyzn. Uświadomienie sobie tego jest rewolucyjną siłą, z której wypłynie wszystko inne, jest to organiczna rewolucja” [Radicalesbians, 1999–2000, s. 90]). Pojawiająca się metaforyka wojenna łagodnie nawiązuje do konfliktu poprzez eksponowanie perspektywy zwycięstwa i potęgi wspólnoty kobiet, ukazywanej w aspekcie „militarnym”. Walka przyjmuje dwa wymiary. Pierwszy istnieje na poziomie lokucji (tekstu). Przedstawia perspektywę walki politycznej i eksponuje poziom zagrożenia, jaki stanowią homoseksualne kobiety dla przedstawicieli systemu patriarchalnego. Drugi jest związany z celem illokucyjnym (intencją nadawcy). Ten rodzaj walki nie pojawia się bezpośrednio w płaszczyźnie tekstu, ponieważ to sam tekst stanowi jego reprezentację. Jest elementem służącym motywacji do zjednoczenia i podejmowania działań („Jeżeli jesteś lesbijką i chcesz żyć jako lesbijka odczuwasz społeczną wrogość, wiedz, że wcześniej czy później inne lesbijki odniosą korzyści z twojej walki” (International Lesbian Information Service, 1999, s. 51)). Za podstawowego wroga uważany jest brak chęci do podejmowania aktywności w ruchu wyzwolenicznym, spowodowany brakiem poczucia przynależności i wspólnej tożsamości.

POMIĘDZY WALKĄ A UKRYCIEM W REAKCJI NA OPRESJĘ

Grupa homoseksualnych kobiet nie jest jednorodna. Reakcje jednostek na opresję społeczną znacząco różnią się od siebie, co powoduje powstanie konfliktu wewnątrz grupy. Wpływa na to indywidualna perspektywa, kształtująca się na podstawie jednostkowych cech i przeszłych doświadczeń. Rama ludzkiego punktu widzenia, w przeciwieństwie do ramy konfliktu, pozwala na obserwację osobistych motywacji jednostki. Przenosi nacisk z konfliktów międzygrupowych i wewnątrzgrupowych na wewnętrzne konflikty jednostek, z których wynikają ich późniejsze działania, oraz ze sfery polityki na sferę uczuć.

Procesy psychiczne zachodzące w reakcji na wykluczenie są częstą przyczyną decyzji o braku aktywności na rzecz ruchu społecznego. Negatywne postrzeganie samej siebie wskutek internalizacji norm społecznych prowadzi do tabuizacji własnej seksualności i traktowania siebie jako odmienca, „outsidera” systemu. Przyjęciu biernej postawy sprzyja też strach przed ostracyzmem społecznym i odrzuceniem. Przewidywanie negatywnych interakcji wzmacnia lęk przed konsekwencjami własnej widzialności, który również powstrzymuje przed działaniem. Przyjmowanie strategii wycofania się i ukrywania własnej tożsamości może być spowodowane nierozwiązanym wewnętrznym konfliktem. Brak spójności pomiędzy własnymi pragnieniami a oczekiwaniami społecznymi (które w znacznej części zostały zinternalizowane) jest przyczyną zagubienia i odczuwanego napięcia psychicznego. Wszystkie omawiane procesy, a także odczuwanie alienacji w stosunku do otoczenia, mogą powodować cierpienie.

Rama ludzkiego punktu widzenia jest środkiem wyrazu wewnętrznych przeżyć jednostki. Personalizacja przekazu pozwala odbiorcy spojrzeć na problem z perspektywy istoty ludzkiej i jej emocji. Uaktywnia współczucie i empatię oraz możliwość identyfikowania się z bohaterem opowieści. Intencją nadawcy może być w tym przypadku pobudzenie poczucia przynależności i wspólnoty doświadczeń w grupie homoseksualnych kobiet. Poniższe cytaty stanowią przykłady użycia tej perspektywy i ilustrują część omawianych kategorii narracyjnych.

Bycie lesbijką to życie ze świadomością swojej inności, odmienności od zdecydowanej większości społeczeństwa. Jest to życie często przed wieloma ludźmi w ukryciu, w poczuciu, że większość mnie nie

potrafi zrozumieć, ponieważ ma stereotypowe pojęcie o homoseksualistach (Mizieleńska, 1997, s. 23).

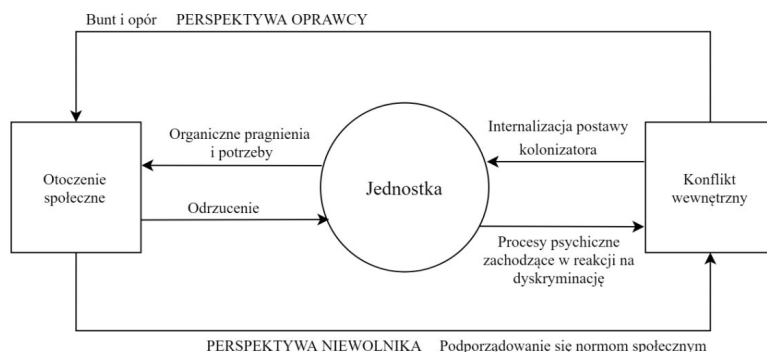
Wydawało mi się, że jeśli się dowiedzą, to mnie opuszczą, zostaną odrzucona, (a wszyscy boimy się odrzucenia), mało tego, zdawało mi się, że taka informacja, kiedy się wyda, będzie dla mnie niebezpieczna. Może zostać wykorzystana przeciwko mnie, np. wszyscy w pracy zaczną mnie wytykać palcami, czy nikt mnie już nie będzie zapraszał na imprezy etc. etc.) (Mizieleńska, 1997, s. 32).

Rzecz jasna, kryje się w niej również izolacja, nienawiść do samej siebie, załamania nerwowe, alkoholizm, samobójstwa i akty przemocy między kobietami; na własne ryzyko idealizujemy miłość i działamy wbrew naturze pod groźbą surowych kar (Rich, 1999–2000, s. 104).

Jest zmuszona rozwinąć własny model życia, często spędzając większą jego część sama, dużo wcześniej niż jej heteroseksualne siostry ucząc się dogłębnej samotności życia (której w jej przypadku nie maskuje mit małżeństwa) i tracąc iluzję (Radicalesbians, 1999–2000, s. 55).

[...] będzie istotnie cierpieła z powodu społecznego potępienia; będzie się uważać za poniżoną, zwyrodniałą, skrzywdzoną i będzie czuć żal do partnerki, która narzuciła jej taki los (Beavouir, 2000, s. 21).

Ilustracja 2. Opresja homoseksualnych kobiet z perspektywy jednostki przez pryzmat ramy ludzkiego punktu widzenia

Źródło: opracowanie własne

Narratorki „Furii Pierwszej” wskazują, że każda homoseksualna kobieta postawiona jest przed wyborem jednej z perspektyw, która będzie dominować w jej spojrzeniu na świat. Grupa jako całość jest więc podzielona

na osoby przyjmujące perspektywę oprawcy oraz te przyjmujące perspektywę niewolnika. Wskutek braku możliwości spełnienia organicznych potrzeb w jednostce zachodzą procesy psychiczne decydujące o jej późniejszych wyborach. Zgodnie z przedstawianą narracją grupa, która podporządkowuje się normom społecznym, staje się „grupą nieświadomą”, a grupa buntująca się pozostaje we wspólnocie z narratorkami i staje się „Furiami”. W rzeczywistości konflikt między tymi dwoma sposobami patrzenia i działania rozgrywa się zarówno w wymiarze makro (na poziomie różnic w grupie), jak i mikro (jest częścią psychicznego funkcjonowania każdej jednostki należącej do grupy opresjonowanej).

PODSUMOWANIE

„Furia Pierwsza” przedstawia rzeczywistość społeczną homoseksualnych kobiet żyjących w Polsce w latach 90. XX wieku w kontekście wyboru pomiędzy byciem widzianym i byciem niewidzialnym. Narratorki wskazują, że winę za nieobecność lesbijek w dyskursie publicznym ponosi nie tylko opresyjne społeczeństwo, ale również same lesbijki, które ulegają presji i pozostają w ukryciu. Walka oznacza życie autentyczne (poprzez ujawnienie się). Wymaga poświęcenia i przyjęcia konsekwencji tej decyzji w formie zwielokrotnionej opresji. Niewolnictwo wiąże się z podporządkowaniem normom społecznym, prowadzeniem podwójnego życia, ciągłym ukrywaniem się i cierpieniem. Wnioski z badania są spójne z refleksjami Darskiej (2009) na temat świata przedstawionego w „Furii Pierwszej”. Autorka podkreśla, że narratorki opowieści uważają za konieczne posiadanie kolektywnej świadomości i postrzeganie wszystkich swoich działań przez pryzmat konsekwencji społeczno-politycznych. Jednocześnie zadaje też bardzo ważne pytanie o tę retorykę: „czy produkowanie wspólnoty opartej na przymusowym lub wymuszonym społecznym oczekiwaniu uczestnictwa nie jest tak naprawdę jeszcze jedną formą zniewolenia?” (Darska, 2009, s. 93).

Tabela 3. Perspektywa oprawcy i niewolnika w „Furii Pierwszej”

Wyszczególnienie	Perspektywa opresora (rama konfliktu)	Perspektywa niewolnika (rama ludzkiego punktu widzenia)
Punkt widzenia	opis z punktu widzenia grupy i jej politycznych interesów	opis z perspektywy jednostki i jej doświadczeń

Wyszczególnienie	Perspektywa opresora (rama konfliktu)	Perspektywa niewolnika (rama ludzkiego punktu widzenia)
Język	zorientowany na rozwiązania, emocje aktywizujące do działania (przede wszystkim złość, wstręt i pochodne)	zorientowany na emocje (przede wszystkim smutek, strach i pochodne)
Spojrzenie na orientację seksualną	orientacja seksualna jako wybór polityczny	orientacja seksualna jako sprawa prywatna
Sposoby radzenia sobie z opresją	konflikt jako jedyny sposób na wyzwolenie z opresji	ukrywanie się jako racjonalna metoda ucieczki przed opresją

Źródło: opracowanie własne

Centrum opowieści o opresji stanowi (zgodnie z założeniami feministycznej teorii punktu widzenia) podwójna świadomość marginalizowanej grupy. Zarówno w wymiarze zbiorowych, jak i indywidualnych doświadczeń obserwowalne jest zderzanie się dwóch perspektyw – doświadczania opresji oraz walki z opresorem. Konflikt pomiędzy nimi przyjmuje formę intrapersonalną, wewnątrzgrupową oraz międzygrupową. Opis życia homoseksualnych kobiet został oparty na koncepcji „ustawicznej wojny” (ze sobą, Swoim i z Innym). Rama konfliktu oraz rama ludzkiego punktu widzenia wyznaczają jasną granicę pomiędzy tym, co polityczne, i tym, co prywatne. Stworzone w ten sposób dwie opozycyjne perspektywy pozwalają na wyczerpującą analizę formułowanej opowieści (w którą włączony zostaje opis problemów społecznych, diagnoza ich przyczyn oraz sposobów radzenia sobie z nimi). Feministyczna perspektywa punktu widzenia otwiera nowe pole do badań nad dyskursem grup marginalizowanych. W celu dalszej eksploracji tematu badawczego można podjąć się próby uniwersalizacji modeli tworzenia opowieści przez opresjonowane mniejszości, co pozwoliłoby na szersze ich zastosowanie.

BIBLIOGRAFIA

- Adamska, K. (1998). *Ludzie obok. Lesbijki i geje w Polsce*. Toruń: Graffiti BC Pracownia Duszycki.
- Bielska, B. (2018). *Potencjał zmiany: rezultaty działania ruchów społecznych na przykładzie ruchu LGBT* w Polsce*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
- Bieńko, M. (2021). Społeczne tworzenie tożsamości seksualnej w heteronormatywnej praktyce językowej. *Dyskursy Młodych Andragogów*, 22, 343–256. doi.org/10.34768/dma.vi22.606.

- Brzoza-Kolorz, K. (2020). Rama konfliktu w opisie mediów masowych i polityki w okresie polskiej kampanii parlamentarnej 2015 w wybranych tygodnikach opinii. *Politeja*, 1(64), 357–374. <https://doi.org/10.12797/Politeja.17.2020.64.18>.
- Cabrera, M. S., Belloso, M. R., Prieto, R. R. (2020). The application of feminist standpoint theory in social reasearch, *Investigaciones Feministas*, 11(2), 307–318, doi:10.5209/infe.66034.
- Czapiga, Z. (2018). Leksykalne wykładniki intensywnego gniewu w języku polskim i rosyjskim. *Acta Universitatis Lodzianis. Folia Linguistica Rossica*, 16, 29–40, doi: <http://dx.doi.org/10.18778/1731-8025.16.03>.
- Czermińska, M. (2003). „Punkt widzenia” jako kategoria antropologiczna i narracyjna w prozie niefikcjonalnej. *Teksty Drugie*, 2–3, 11–27.
- Darska, B. (2005). Polskie pisma feministyczne i genderowe po 1989 roku: podział i charakterystyka. *Media – Kultura – Komunikacja Społeczna*, 1, 18–36.
- Darska, B. (2008). *Czas Fem. Przewodnik po prasie feministycznej i tematach kobiecych w czasopismach kulturalnych po 1989 roku*. Olsztyn: Stowarzyszenie Artystyczno-Kulturalne „Portret”.
- Darska, B. (2009). *Głosy kobiet. Prasa feministyczna po roku 1989 wobec tożsamości i dyskursu*. Olsztyn: Stowarzyszenie Artystyczno-Kulturalne „Portret”.
- Fiedotow, A. (2012). Początki ruchu gejowskiego w Polsce (1981–1990). W: P. Barański, A. Czajkowska, A. Fiedotow, A. Wochna-Tymińska (red.), *Kłopoty z seksem w PRL: Rodzenie nie całkiem po ludzku, aborcja, choroby, odmienności*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.
- Flusberg, S.J., Matlock, T., Thibodeau, P.H. (2018). War metaphores in public discourse. *Methaphor and Symbol*, 33(1), 1–18.
- Frątczak, A. (2012). Polish feminist and LGBT press: twenty years of emancipation, W: K. Pokorna-Ignatowicz (red.), *The Polish Media System 1989–2011*. (s. 165–166). Kraków: Krakow Society for Education, AFM Publishing House.
- Griffin, E. (2003). *Podstawy komunikacji społecznej*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Gruszczyńska, A. (2004). Nieznośna niewidzialność lesbijek. W: Z. Sypniewski, B. Warkocki (red.), *Homofobia po polsku*. (s. 233–239). Warszawa: Sic!.

- Harding, S. (2009). Standpoint theories: productively controversial. *Hypatia. A Journal of Feminist Philosophy*, 24(4), 192–200, 10.1111/j.1527-2001.2009.01067.x.
- Harding, S. (1991). *Whose science? Whose knowledge?*. Ithaca, New York: Cornell University Press.
- Kołodziej, J. H. (2018). Analiza narracyjna. Przygotowanie projektu badań. W: A. Szymańska, M. Lisowska-Magdziarz, A. Hess (red.), *Metody badań medioznawczych i ich zastosowanie*. (s. 45–66). Kraków: Instytut Dziennikarstwa, Mediów i Komunikacji Społecznej.
- Konecki, K. (2000). *Studia z metodologii badań jakościowych. Teoria ugruntowana*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Kulas, P. (2014). Narracja jako przedmiot badań oraz kategoria teoretyczna w naukach społecznych, *Kultura i Społeczeństwo*, 4, 111–130.
- Maćkiewicz, J. (2020). Ramy interpretacyjne jako narzędzie badań medioznawczych. *Studia Medioznawcze*, 21(3), 615–627, doi:<https://doi.org/10.33077/uw.24511617.ms.2020.3.251>.
- Majka-Rostek, D. (2002). *Mniejszość kulturowa w warunkach pluralizacji. Socjologiczna analiza sytuacji homoseksualistów polskich*, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- McClish, G., Bacon J. „Telling the story Her own way”: the role of feminist stand point theory in rhetorical studies. *Rhetoric Society Quarterly*, 32(2), 27–55.
- Michalczyk, S. (2019). *Teoria komunikowania masowego. Skrypt dla studentów dziennikarstwa i komunikacji społecznej*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Rosner, K. (1999). Narracja jako struktura rozumienia. *Teksty Drugie: teoria literatury, krytyka, interpretacja*, 3(56), 7–15.
- Semetko, H., Valkenburg, P. (2000). Framing European Politics: A Content Analysis of Press and Television News, *Journal of Communication*, 50(2), 93–109, doi: <https://doi.org/10.1111/j.1460-2466.2000.tb02843.x>.
- Songin, M. (2011). Z podporządkowanego punktu widzenia. Roszczenia poznawcze klas podrzędnych. W: T. Rakowski, A. Malewska-Szałygin (red.), *Humanistyka i dominacja*. Warszawa: Instytut etnologii i antropologii kulturowej Uniwersytetu.

- Struzik, J. (2012). Sytuacja społeczna lesbijek i kobiet biseksualnych w Polsce. Stan badań. W: J. Struzik (red.), *Niewidoczne (dla) społeczności. Sytuacja społeczna lesbijek i kobiet biseksualnych mieszkających na terenach wiejskich i w małych miastach w Polsce. Raport z badań* (s. 35–48). Kraków: Fundacja Przestrzeń Kobiet.
- Suchocka, A., Królikowska, I. (2014). Kreowanie tożsamości kulturowej jako wyzwanie XXI wieku, *Colloquium Wydziału Nauk Humanistycznych i Społecznych Kwartalnik*, 4, 73–88.
- Szcześniak, M. (2016). *Normy widzialności. Tożsamość w czasach transformacji*. Warszawa: Instytut Kultury Polskiej UW, Fundacja Bęc Zmian.
- Tomasik, K. (2018). *Gejereł: mniejszości seksualne w PRL-u*. Warszawa: Wydawnictwo Krytyki Politycznej.
- Wasilewski, K. (2018). Framing i analiza ramowa – stan badań we współczesnym medioznawstwie. Przegląd stanowisk badawczych, *Media – Kultura – Komunikacja Społeczna*, 14(1) 91–107, <https://doi.org/10.31648/mkks.2952>.